

**15-16 APREL
2022**

**TOSHKENT
O‘ZBEKISTON**

**“GEOGRAFIK TADQIQOTLAR: INNOVATSION G‘OYALAR
VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI”**

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM
VAZIRLIGI
MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI**

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI
G.O. MAVLONOV NOMIDAGI SEYSMOLOGIYA INSTITUTI**

O‘ZBEKISTON GEOGRAFIYA JAMIYATI

**“TADQIQOT.UZ”
XALQARO ILMIIY JURNALLAR PORTALI**

**GEOGRAFIK TADQIQOTLAR:
INNOVATSION G‘OYALAR VA RIVOJLANISH
ISTIQBOLLARI**

**II
XALQARO ILMIIY-AMALIIY KONFERENSIYA
MATERIALLARI**

TO‘PLAMI

Toshkent - 2023

Geografik tadqiqotlar: innovatsion g'oyalar va rivojlanish istiqbollari:
II Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plam (15–16-aprel, 2022-yil, Toshkent). –Toshkent.: TADQIQOT.UZ, 2023. – 847 bet.

<http://doi.org/10.5281/zenodo.4751426>

To'plamda keltirilgan ilmiy tadqiqot ishlari natijalaridan tabiiy geografiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, iqtisodiy va ijtimoiy geografiya, xorijiy mamlakatlar iqtisodiyoti va mamlakatshunoslik, tashqi iqtisodiy faoliyat, turizm, gidrologiya, gidrometeorologiya, geologiya, geodeziya, kartografiya hamda geoinformatika sohalaridagi mutaxassislar, ilmiy xodimlar, mustaqil izlanuvchilar, doktorantlar, magistratura va bakalavriat talabalari, umumiy o'rta ta'lim maktablari, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari o'qituvchilari hamda geografiya faniga qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

Tahrir kengashi:

g.f.d., professor Hikmatov F.H.
g.f.d., katta ilmiy xodim Rafiqov V.A.
g.f.n., dotsent Sharipov Sh.M.

Kengash a'zolari:

g.f.n., dotsent Tashtayeva S.K.
g.f.n., dotsent Shomurodova N.T.
PhD, dotsent Shomurodova Sh.G'.
PhD, dotsent Prenov Sh.M.
PhD, dotsent Raxmonov D.N.
PhD, dotsent Raxmonov K.R.
PhD, dotsent Umirzoqov G'.O'.

Mas'ul muharrir:

Ibragimov Sh.U.

©Mualliflar jamoasi

©tadqiqot.uz

O‘ZBEKISTON SANOATINING TARMOQLAR VA HUDUDIY TARKIBI MAVZUSINI O‘QITISHDA “VENN DIAGRAMMASI” VA “KLASTER” USULLARNI QO‘LLASH

Azizova Feruza Vasikovna

o‘qituvchi

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

e-mail: feruza2405@gmail.com

Annotatsiya: O‘zbekiston sanoatining tarmoqlar va hududiy tarkibini o‘qitishda turli xil interfaol usullardan foydalanish mumkin. Mazkur maqolada O‘zbekiston yoqilg‘i sanoatini o‘qitishda “VENN diagrammasi” qo‘llanib, tushuntirib berilgan. Ushbu sodda grafik talabalarning ikkita narsani bir vaqtning o‘zida turli xil va bir xil bo‘lganligini tushunishlarini osonlashtiradi. Shuningdek, O‘zbekistonning avtomobil sanoatini o‘qitishda “klaster” usulidan foydalanib tushuntirib berilgan. Bu usulning afzalligi shundaki, talabani mustaqil fikrlashga o‘rgatib, mustaqil hayotga tayyorlaydi.

Kalit so‘zlar: “VENN diagrammasi”, “klaster” usuli, pedtexnologiya, interfaol usul, yoqilg‘i sanoati.

APPLICATION OF "VENN DIAGRAM" AND "CLUSTER" METHODS IN TEACHING THE TOPIC OF INDUSTRIES AND REGIONAL STRUCTURE OF INDUSTRY IN UZBEKISTAN

Azizova Feruza

Annotation: A variety of interactive methods can be used to teach the sectoral and regional structure of Uzbek industry. This article explains the use of the VENN diagram in teaching the fuel industry in Uzbekistan. This simple graphic makes it easy for students to understand that two things are different and the same at the same time. It also explains the use of the "cluster" method in teaching the automotive industry in Uzbekistan. The advantage of this method is that it teaches the student to think independently and prepares them for independent living.

Keywords: VENN diagram, cluster method, pedtechnology, interactive method, fuel industry

O‘zbekistonning yoqilg‘i sanoatini o‘qitishda “VENN” diagrammasini qo‘llash.

Gaz sanoati. Yoqilg‘i sanoatining eng yosh tarmog‘i bo‘lgan gaz sanoati keyingi yillarda jadal rivojlanmoqda. Gaz – yoqilg‘ining juda arzon turi. Gazdan sanoatda ham, maishiy hayotda ham foydalaniladi. Gaz qimmatbaho kimyoviy xomashyo hamdir. Yoqilg‘ining boshqa turlariga qaraganda gaz havoni eng kam ifloslantiradi. Mamlakatimizda ko‘mir va neftga nisbatan tabiiy gaz ancha ko‘p. Gaz konlari neft konlari bilan yonma-yon joylashgan. Gazning ozroq qismi (yo‘ldosh gaz) neft bilan birga qazib chiqariladi, lekin gazning asosiy qismi sof gaz konlaridan olinadi. Respublikamizda o‘tgan asrning o‘rtalarida dastlab Farg‘ona vodiysidagi neft konlarida uchraydigan yo‘ldosh gazdan sanoatda va aholining maishiy ehtiyojida foydalanila boshlandi. O‘sha paytda O‘zbekistonda yiliga o‘rtacha 9 mln kub metr tabiiy gaz qazib chiqarilgan bo‘lsa, endilikda yiliga qazib olinayotgan gaz 60 mlrd kub metrغا yaqin bo‘lmoqda. Tabiiy gazdan foydalanish tufayli mamlakat yoqilg‘i balansida jiddiy o‘zgarish yuz berdi. Neft eksport qiluvchi mamlakatlar tashkiloti – OPEKning rasmiy ma’lumotlariga ko‘ra O‘zbekiston tabiiy gaz qazib oluvchi mamlakatlar reytingida 14-o‘rinni egallaydi

Farg‘ona vodiysidan tashqari Buxoro, Surxondaryo va Qashqadaryo viloyatlari hamda Qoraqalpog‘iston Respublikasi hududidan boy tabiiy gaz konlari topilishi natijasida O‘zbekiston gazni eksport qila boshladi. Gaz quvurlar orqali yuborilishi sababli transport xarajati har qanday yoqilg‘ini tashishdan arzon tushadi. Gaz quvurlarining uzunligi tez oshib bormoqda. Dastlabki tabiiy gaz quvurlari Farg‘ona vodiysida qurilgan edi. O‘zbekistonda issiq kunlar ko‘pligidan faqat qish kunlari gaz ko‘p talab qilinadi. Gazni ko‘p iste’mol qiladigan Toshkent, Farg‘ona, Andijon kabi shaharlarda yozda tejalgan gazni yerosti omborlariga yig‘ib qo‘yib, qishda foydalaniladi. Gaz sifatli yoqilg‘igina emas, balki kimyo sanoatining qimmatli xomashyosi hamdir. Gazga bo‘lgan talab kimyo, issiqlik elektr stansiyalari va maishiy xo‘jalikda tobora ortib bormoqda. Shunga ko‘ra qo‘shimcha gaz chiqarish yo‘llari izlanmoqda, gaz quvurlarining gaz o‘tkazish imkoniyati oshirilmoqda.

Neft sanoati. Neftsiz hozirgi zamon iqtisodiyotini yuritish mumkin emas. Neft xom holida ishlatilmaydi. Qayta ishlash natijasida undan turli xil yoqilg‘i, ya’ni kimyoviy mahsulotlar olinadi. Neftni qazib chiqarish xarajati ko‘mirni qazib chiqarish xarajatidan o‘rta hisobda 4 barobar kam. Milliy iqtisodiyotda neftdan keng foydalanish juda ko‘p mablag‘ni tejashga imkon beradi.

Neftning tannarxi u qanday chuqurlikdan olinayotganligidan ko‘ra konning neftga qanchalik boyligiga bog‘liq. Neft qazib olishning eng arzon usuli fontan usuli bo‘lib, bunda neft quduqlardan kondagi bosim tufayli otilib chiqadi. Bosim

kamaygan holda uni turli usullar bilan ko‘tarib turiladi. Neftni nasoslar yordamida chiqarib olish ham keng tarqalgan. Gaz singari neftni ham quvurlar orqali yuborish uni tashishning eng arzon va xavfsiz usulidir (temiryo‘lda tashishga nisbatan 4 barobar arzonga tushadi) . Quvur transporti neftni iste‘molchilarga bir maromda yetkazib berishni ta‘minlaydi. Turli transport vositalariga ortish-tushirishdagi muqarrar isrofgarchilikka barham beriladi. Ilgarigi vaqtda neft qayerda qazib chiqarilsa, o‘sha yerda qayta ishlanar edi. Hozirda neftni qayta ishlash sanoati mahsulotlari qayerda ko‘p iste‘mol qilinsa, neft o‘sha yerga yetkazilib, qayta ishlanadi. Bunday qilinmasa, neft mahsulotlarining har bir turini yuborish uchun alohida quvurlar kerak bo‘lib, transport xarajatlari qimmatlashib ketadi. Mamlakatimizda olib borilgan geologiya qidiruv ishlari natijasida ko‘plab gaz-neft konlari topilmoqda. Jumladan, 1992-yilda Namangan viloyatida Mingbuloq neft koni ochildi. Neftga bo‘lgan ehtiyojning uzluksiz ortayotganligini hisobga olib, Buxoro viloyatida yiliga 5 mln tonna neftni qayta ishlay oladigan zavod qurildi. Bu korxonada 1997-yildan mahsulot bera boshladi. Hozir 50 turdan ortiq neft mahsulotlari ishlab chiqarilmoqda.

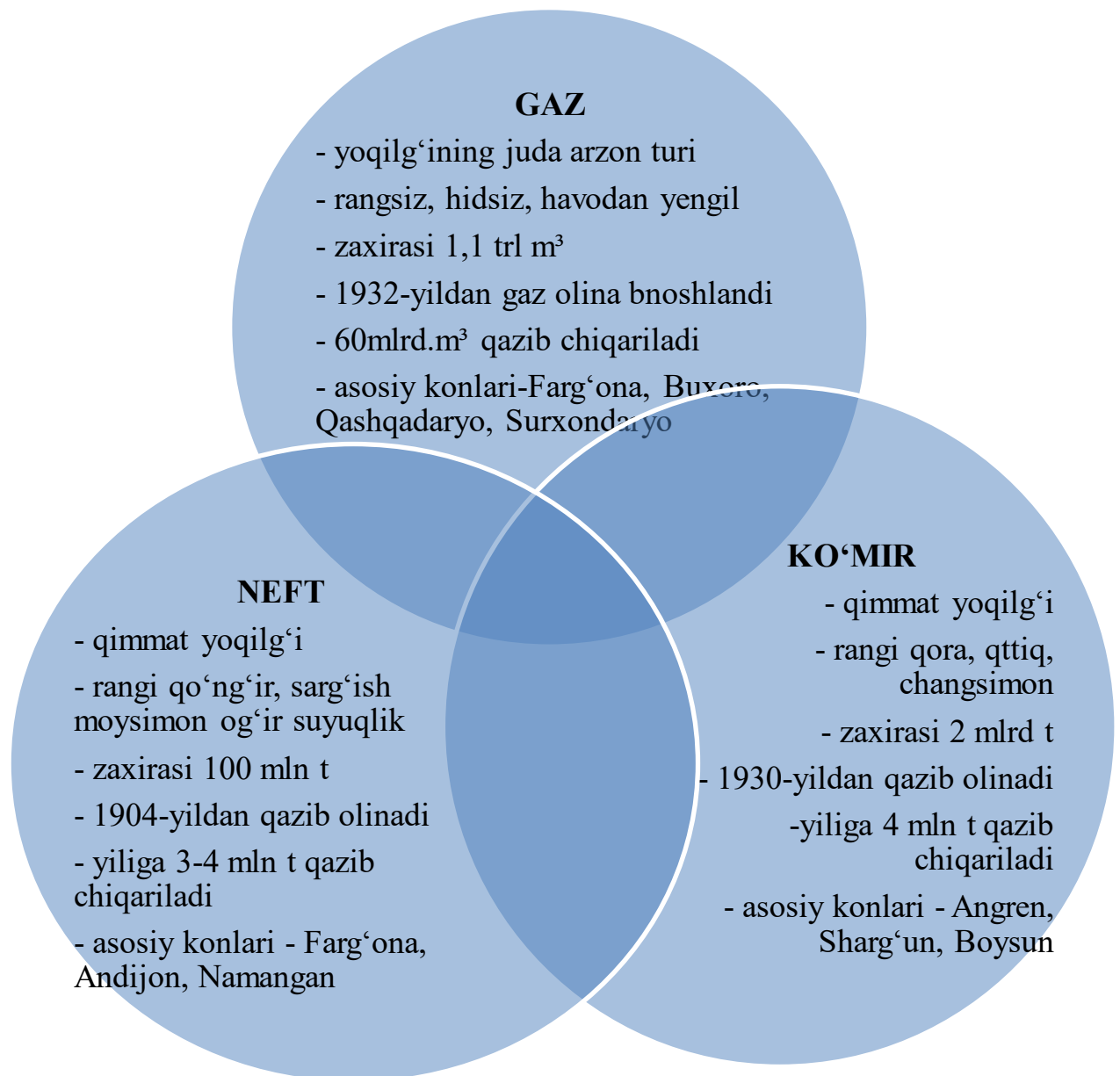
Rivojlangan mamlakatlarga qiyoslaganda bizda energiya iste‘moli tarkibida neft mahsulotlarining ulushi ancha yuqori. Yoqilg‘i-energetika balansida neft mahsulotlari ulushi kelgusida kamayishi zarur. Buning uchun mavjud avtomobil va traktorlarni yangi tejamkor texnologiya bilan jihozlash kerak bo‘ladi. Bu ko‘p mablag‘ talab etadigan va ancha murakkab vazifa. Binobarin, yaqin o‘n yilliklarda ham yoqilg‘i-energetika balansida neftning ulushi barqaror saqlanib turadi.

Ko‘mir sanoati. Ko‘mir sanoat tarkibida bir nechta ko‘mir koni mavjud. Ulardagi ko‘mir zaxirasi 2 mlrd tonnani tashkil etadi. Dastlabki ko‘mir Angren konidan 1950-yillarda qazib olingan. Ko‘mir koni yer sirtiga yaqin joylashgan. Unda ko‘mirning 9/10 qismini ochiq usulda qazib olinmoqda. Ochiq usulda har bir shaxtyorning qazib olingan ko‘miri shaxta usulida qazib olinadigandan 6 barobar unumli bo‘ladi. Shu bilan birga, karyer (havza) qancha katta bo‘lsa, xarajat shuncha kam bo‘ladi. Angren ko‘miri sifati past – qo‘ng‘ir ko‘mirdir. Shunday bo‘lsada, O‘zbekistondagi boshqa ko‘mir konlaridagiga nisbatan ko‘mir zaxirasi katta hamda iste‘molchiga yaqin va yuza joylashganligidan ko‘mir qazib chiqarish jadal o‘sdi. Ko‘mirning asosiy qismi kon yaqinidagi IESda ishlatiladi. Bir qismi esa yer ostida gazga aylantiriladi. Ko‘mir tarkibida nodir va tarqoq elementlar hamda ko‘plab gilmoya uchraydi, bir yo‘la ulardan foydalanish esa konning samaradorligini yana ham oshiradi. Biroq ko‘mir ochiq usulda qazib olinishi oqibatida katta-katta yer maydonlarini kon chiqindilari band qilib, tutun va qurumdan qishloq xo‘jaligi jiddiy zarar ko‘rmoqda. Bunday noxush holatning chorasi sifatida ko‘mir sanoatidan zavol ko‘rgan maydonlar rekultivatsiya qilinmoqda, ya‘ni qayta tiklanmoqda, shaxtalar chiqindisidan vujudga kelgan tepaliklarni o‘simliklar bilan qoplash, ko‘mirni

quvurlar orqali tashish choralari ko‘rilmoqda. Surxondaryo viloyatining Sariosiyo tumanida 1950-yili Sharg‘un ko‘mir koni ishga tushirilgan. Kondagi ko‘mir yuqori sifatli toshko‘mir bo‘lib, shaxta usulida qazib olinadi. Ko‘mirning maydasi qazib olingan joyda briket qilinadi.

Ko‘mir tog‘lar osha uzunligi 17 km dan ortiq osma sim yo‘l vositasida temiryo‘lga yetkazib beriladi. Angren, Sharg‘un va Boysun konlaridan yiliga 4 mln tonnaga yaqin ko‘mir qazib olinmoqda. Lekin bu miqdor O‘zbekistonning ko‘mirga bo‘lgan ehtiyojini qondira olmaydi. Zero, metallurgiya, kimyo kabi sanoat tarmoqlarining rivojlanishi ko‘mirga bo‘lgan ehtiyojni oshirib yubormoqda. Shunday qilib, O‘zbekistonda ko‘mirning asosiy zaxiralari Angren, Sharg‘un va Boysun konlarida joylashganligini bilib oldik. Ko‘mir sanoatiga tegishli yana bir ma‘lumotni bilib qo‘ying. Mamlakatimizda qazib olinayotgan ko‘mirning deyarli hammasi (97,4 foizi) qo‘ng‘ir ko‘mir, qolgan qismi toshko‘mirdir. Mamlakatimizda ko‘mir qazib olishning o‘ziga xos yana bir xususiyati shundaki, uning 90-95 foizi ochiq usulda qazib olinadi. Tabiiy gaz sanoati endigina shakllanayotgan yillarda (1961-yilda) Angren ko‘mir konida yerosti gazogeneratorlarida ko‘mirni yuqori bosimdagi havo oqimi yordamida gazga aylantiradigan «Yerostigaz» stansiyasi ishga tushirilgan edi. Hozirda undan unumli foydalanib, qo‘ng‘ir ko‘mirning bir qismi yer ostida gazga aylantirilmoqda. Shu tariqa ochiq usulda qazib olinadigan ko‘mirning ham ahamiyati ortib bormoqda.

O‘zbekistonning yoqilg‘i sanoati VENN diagrammasi yordamida ko‘rsatilgan

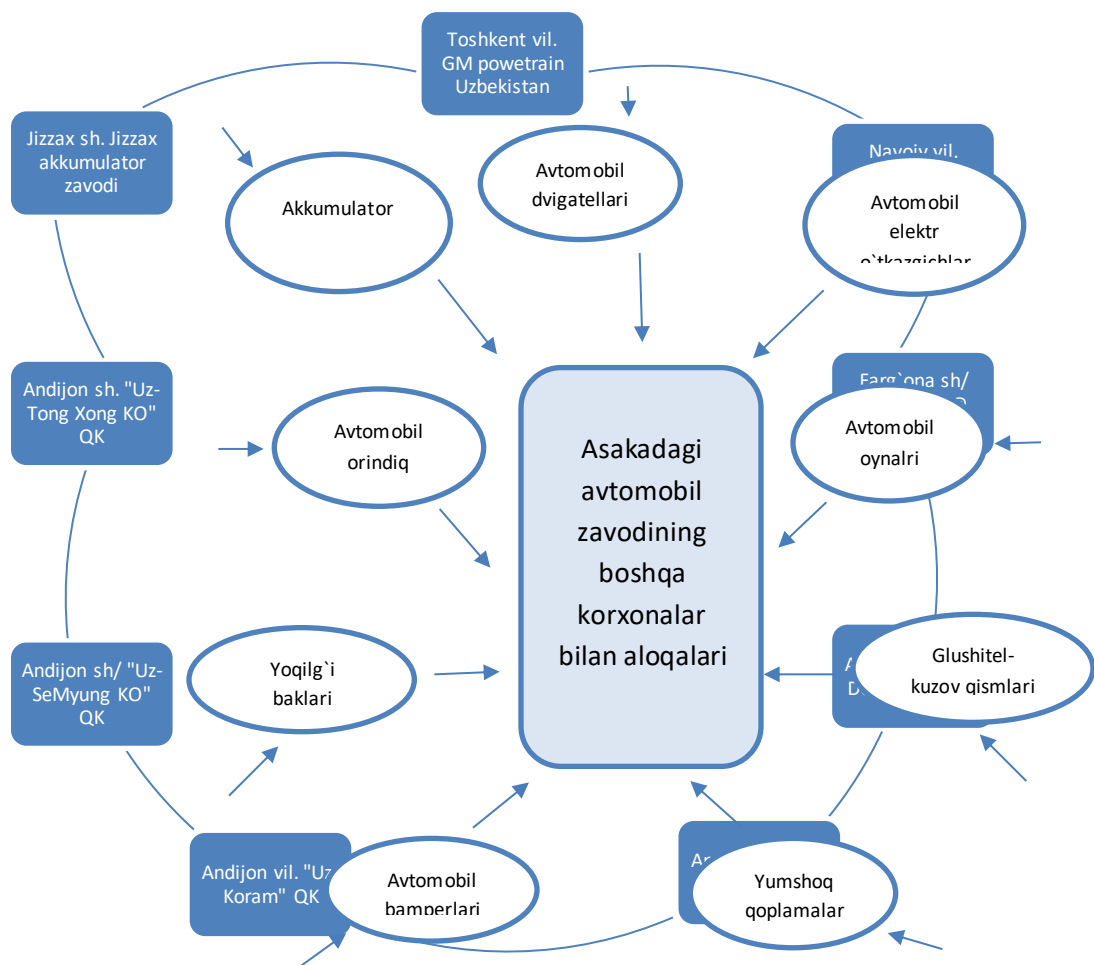
O'zbekistonning avtomobil sanoatini o'qitishda "Klaster" usuldan foydalanish.

Avtomobilsozlik O'zbekistonda mustaqillikdan so'ng shakllandi. 1992- yilda O'zbekiston Respublikasi Janubiy Koreyaning «DAEWOO» kompaniyasi bilan hamkorlikda Andijon viloyatining Asaka shahrida paxta tashiydigan tirkamalar zavodi negizida yengil avtomobillar ishlab chiqaradigan «Uz-Daewoo Avto» (bugungi kunda «GM Uzbekistan») avtomobil zavodi qurila boshlandi. 1996-yilda dastlabki «Damas», «Tico», «Nexia» rusumli yengil avtomobillar zavod konveyeridan chiqib boshladi. Bu yosh va istiqbolli soha neft-kimyoy, elektronika kabi boshqa milliy iqtisodiyotning yuqori texnologik sohalarining o'ziga xos lokomotivi bo'ldi. Koreyalik, italiyalik, gollandiyalik va amerikalik hamkorlar bilan

faoliyat yuritib, kompaniya doim respublikada ishlab chiqariladigan jamlovchi qismlar ulushini oshirib kelmoqda. Dastlabki yili avtomobil qismlarining 20 foizi O'zbekistonda tayyorlangan bo'lsa, 5 yil o'tgach bu ko'rsatkich 60 foizga yaqinlashdi. Endilikda bu ko'rsatkich 85 foizni tashkil etib, avtomobilsozlik korxonalarining mamlakat doirasidagi kooperatsiyasi yuksak darajaga ko'tarildi. Bugungi kunda respublikaning 250 dan ortiq korxonalari o'z mahsulotlarini Asaka shahridagi avtozavod konveyeriga yetkazib bermoqda. Mahalliyashtirish loyihalarini amalga oshirish tadbirkorlik ruhini rivojlantirishga yordam berib, qo'shimcha ish joylari yaratildi.

Respublika yalpi ichki mahsulot umumiy hajmida avtomobilsozlarning ulushi yildan yilga ortib bormoqda. Jahon bozorida kuchayib borayotgan raqobatchilik kompaniyadan doimiy ravishda, zamonaviy texnologiyalarni, ilmiy va dizaynerlik ishlanmalarini tatbiq etishni talab etmoqda. Kelajakda yosh mutaxassislarni tayyorlash, ixtisoslashgan kasb-hunar kollejlarni barpo etish, ijtimoiy loyihalarda ishtirok etish, ishchilarning intellektual imkoniyatlarini rag'batlantirish muhim vazifa hisoblanadi. O'zbekistonda ishlab chiqarilgan avtomobillarning eksport hajmi ortib, geografiyasi kengayib bormoqda. Birgina Rossiya Federatsiyasida 750 mingdan ortiq bizda ishlab chiqarilgan avtomobillar harakatlanmoqda. O'zbekiston Rossiyaga avtomobil sotish bo'yicha Chexiya, AQSH, Ukraina hatto Fransiyadan ham oldinda turadi

Yengil avtomobillardan tashqari O'zbekistonda Yaponiyaning ISUZU va Germaniyaning MAN korxonalari bilan birgalikda tashkil qilingan qo'shma korxonalarda avtobuslar, yuk mashinalari, turli maxsus texnikalar ishlab chiqarish yo'lga qo'yildi. Ayni paytda mazkur korxonalar avtotransport vositalarining 30 dan ortiq turini ishlab chiqaradi. Loyihani ishlab chiqish davrida «SamAvto» qo'shma korxonasining ta'minotchisi bo'lishi mumkin bo'lgan korxonalar aniqlandi. Ular orasida: lok-bo'yoq, o'rindiq va detallar hamda ko'plab boshqa buyumlar ishlab chiqarish bo'yicha O'zbekiston-Janubiy Koreya qo'shma korxonalari bor. Istiqbolda mahalliy ishlab chiqarish ulushi avtobuslarning 56 va yuk mashinalarning 44 foizini tashkil etishi kerak. Bu mamlakatimiz mashinasozligi o'zining mustahkam zaminiga va porloq istiqboliga ega ekanligidan dalolat beradi. O'zbekistonda avtomobilsozlik sanoati rivojlanar ekan, turli hududlarda sanoat korxonalari qurila bordi. Jumladan, «GM Uzbekistan» aksiyadorlik jamiyatining Xorazm viloyati filiali hamda Toshkentdagi «GM Powertrain Uzbekistan» avtomobil dvigatellari zavodlari ishga tushdi.

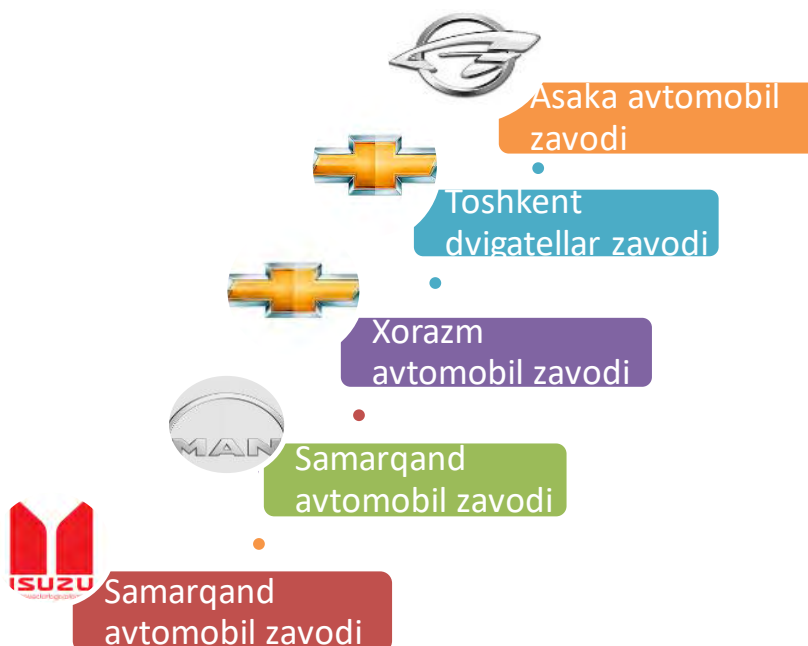

Xorazm viloyati filiali mamlakatimiz avtomobilsozlik sanoati tarkibida iqtisodiyotimiz rivojiga salmoqli hissa qo‘shayotgan korxonalarandir. Filial yiliga 40 ming avtomobil ishlab chiqarish quvvatiga ega bo‘lib, «Damas», «Labo», «Orlando» rusumli avtomobillar ishlab chiqariladi. Mamlakatimizda avtomobil sanoatini rivojlantirish borasida 2017-yil yana bir qadam qo‘yildi. «O‘zavtosanoat» AK va Fransiyaning «Pejo Citroen» guruhi o‘rtasida O‘zbekistonda yengil tijorat avtomobillarini ishlab chiqaruvchi qo‘shma korxonaga barpo etish bo‘yicha kelishuv imzolandi. Unga ko‘ra, yangi korxonaga «Jizzax» erkin iqtisodiy zonasida quriladi. Zavod «Peugeot» va «Citroen» brendlari ostida yo‘lovchi va yuk tashishga mo‘ljallangan yengil tijorat avtomobillarini ishlab chiqarishga ixtisoslashtiriladi.

Asosiy export bozorlari	Yangi export bozorlari	Kelajakda export qilish rejalashtirilgan bozorlar
<ul style="list-style-type: none"> • Rossiya • Belarus • Ukraina • Qozog'iston 	<ul style="list-style-type: none"> • Misr • Gabon • Gana • Angola • Kot-d'ivuar • Madagaskar • JAR 	<ul style="list-style-type: none"> • Tunis • Liviya • Nigeriya • Livan • Iroq

Qo'shma korxonada har ikki tomonning teng ulushi asosida faoliyat yuritadi. Qurilishi rejalashtirilayotgan qo'shma korxonada yiliga 16000 ta avtomobil ishlab chiqariladi. Ularni O'zbekistonda, shuningdek, uzoq va yaqin xorij davlatlaridagi eksport bozorlarida sotish rejalashtirilmoqda.

O'zbekiston avtomobil zavodlari

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik -T.: SANO-STANDART, 2017
2. Ro‘ziyeva D.I., Tolipov O‘.Q. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat -T.:INNOVATSIYA-ZIYO, 2019
3. Pedagogika / Nopedagogik oliy ta’lim muassasalari uchun darslik. U.Inoyatov, N.Muslimov, D.Ro ‘ziyeva, M.Usmonboyeva -T.: TDPU, 2012
4. Soliyev A. O‘zbekiston geografiyasi-T.:Universitet, 2014

Internet saytlar:

1. geografiya.uz
2. ziyonet.uz